IMAGINEA INTELECTUALULUI ÎN PROZA LUI MIHAIL SADOVEANU

Maricica MUNTEANU, PhD Candidate,
„Alexndru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: *This paper approaches Mihail Sadoveanu's work from a sociological perspective, focusing on the image of the intellectual that does not fit in the new social frame brought by modernization and capitalization. Continuing the typology of the proletarian intellectual configured by authors such as Vlahuță, Brătescu-Voinești or Duiliu Zamfirescu, Mihail Sadoveanu's novels, culminating with* Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, paradoxically converts the "sămănătorist" features into a decadent figure: Lai Cantacuzino, although schooled in Paris, resonates better with the past patriarchal atmosphere than with the present verve of the city.*

Keywords: *Literary sociology, decadence, "sămănătorit" movement, the intellectual*

Una dintre problemele ardente pe care proza lui Mihail Sadoveanu a impus-o criticilor literari constă în a stabili nivelul de „intelectualitate" al romancierului moldovean, opiniile favorabile, deseori reducționiste, ce pun în valoare așa-numitele romane sapiențiale și mitice, coexistînd cu cele care îi reproșează lui Sadoveanu lipsa de modernitate și cantonarea într-un tradiționalism retrograd. Încă de la debutul prozatorului opiniile criticilor au fost împărțite: Nicolae Iorga laudă nuvelele „țărăniste", văzînd în Sadoveanu un aderent la cauza sămănătoristă, Sanielevici îi reproșează imoralitatea, E. Lovinescu îl exclude din paradigma canonului modernist. G. Ibrăileanu, în schimb, respinge formula „țărănismului" în legătură cu opera lui Sadoveanu, considerînd că poporanismul nu reprezintă configurarea unei literaturi „cu țărani" și „pentru țărani", ci o mișcare intelectuală, care preia teme din viața țăranilor transfigurîndu-le însă în vederea obținerii unei note specific naționale care să constituie o literatură română originală. Ca întotdeauna, adevărul trebuie căutat undeva la mijloc: a afirma că „adevăratul" Sadoveanu este truvabil doar în romanele de maturitate precum *Creanga de aur* sau în cîteva nuvele tîrzii din seria *Ochiului de urs*, desconsiderînd povestirile scurte ale tînărului Sadoveanu sau, dimpotrivă a le ridica pe

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

acestea din urmă la rangul de purtători *in nucce* ai romanelor mitice de mai tîrziu sînt o dovadă de slăbiciune intelectuală, căci literatura lui Sadoveanu trebuie analizată, în primul rînd, în contextul care a generat-o. Epoca în care scrie Sadoveanu, de la debut pînă la romanul *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* (1933) reprezintă, în mare parte, o perioadă de tranziție, atît pe plan socio-politic, cît și pe plan cultural. Modernizarea Principatelor Române se produce într-un ritm foarte rapid, prin contactul cu Apusul, în special cu spațiul francez, prin unirea Principatelor, urmate de reformele lui Cuza, ceea ce conduce la o dislocare a structurilor sociale existente și crearea unor condiții pentru apariția unor noi clase sociale. Astfel, relațiile de tip feudal ce se stabiliseră între boierii pămînteni și țărani coexistă cu infiltrarea unor fenomene de tip capitalist, vizibile, în special, în configurarea unei noi pături sociale, să-i spunem *tiers état*, a negustorilor, funcționarilor și noilor îmbogățiți. În literatură, aceste forme noi sînt fie acceptate printr-o încercare de asimilare și sincronizare cu valorile europene, fie reprobate și resimțite drept parazitare, de unde și configurarea unui ethos ce idealizează organicitatea acelui *Ancien Régime*, cum este sămănătorismul și într-o oarecare măsură poporanismul promovat de „Viața românească". Romanul lui Sadoveanu din 1933 surprinde tocmai consecințele pe care le au urbanizarea și capitalizarea de la sfîrșitul secolului al XIX-lea asupra tîrgurilor moldovenești, dar, spre deosebire de alte scrieri pe aceeași tematică, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* rescrie tema sămănătoristă printr-un filtru modern, rafinînd suspinul după patriarhalitatea pierdută cu un gust decadent, ce se distanțează ironic de perspectiva idealistă, fără a o desființa totuși. Este firesc, pînă la urmă, să se întîmple așa, avînd în vedere că rapiditatea schimbărilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea a condus la un soi de hibridizare a relațiilor economice și sociale: înainte ca vechile structuri să fie înlăturate, își fac apariția unele noi; vechii proprietari sînt înlocuiți de o burghezie rurală (arendași, negustori), care, între paranteze fie spus, va fi înlocuită de o burghezie industrială prin condițiile create de Primul Război Mondial. *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, punct de cotitură în opera prozatorului moldovean, surprinde tocmai această „schimbare a lumii", dar, așa cum am mai spus, idealizarea trecutului ce imprimă romanului o nuanță sămănătoristă devine, de data aceasta, o temă modernă. Voi încerca, de aceea, să-l plasez pe Sadoveanu într-o tradiție sămănătoristă, dar pe care reușește să o depășească prin influența modernismului, urmărind

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

paradigma intelectualului inadaptat, loc comun al tradiționalismului și modernismului.

Inadaptați și dezrădăcinați

Dacă încercăm să găsim niște caracteristici ale romanului sămănătorist pentru a-l plasa într-o paradigmă, vom fi confruntați cu un adevărat paradox. Pe de o parte, romanul sămănătorist are un caracter documentar și descriptiv, cu personaje schematice, fără adîncime psihologică și reduse la funcția socială pe care o dețin: boierii pămînteni și țăranii care trăiesc într-o comuniune armonioasă, inadaptați schimbărilor aduse de modernizarea Principatelor Române, dar morali prin apartenența la o clasă socială înnobilată prin vechime, și noii îmbogățiți, imorali, parveniți social și spoliatori ai celor dintîi. Pe de altă parte, așa cum arată G. Ibrăileanu în *După războiu*, romanul românesc este mai degrabă „psihologic și istoric" decît social și „balzacian", întrucît, în condițiile unei societăți incipiente, încă rurale, îi lipsește tocmai contextul unei rețele sociale complexe. Așadar: maniheism psihologic și schematism social. Paradoxul este surprins și de Nicolae Manolescu în monografia dedicată lui Mihail Sadoveanu, arătînd că, în ciuda pretenției de document social, romanul românesc de dinainte de 1920 deformează, de fapt, realitatea, devenind astfel idealist și sentimental. Exemplul la care recurge Manolescu și care mi se pare pertinent este cel al romanului lui Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*: „Remarcăm aceeași tentativă de falsificare a realului prin compensare morală, numai că în *Tănase Scatiu* falsul se bazează pe o ideologie ce va culmina în literatura sămănătoristă: oroare de burghezul spoliator brutal și incult; simpatie față de clasa boierească deposedată, obosită, însă rafinată; identificarea poporului cu țărănimea, socotită clasa fundamentală și păstrătoarea vechii culturi materiale și spirituale" (MANOLESCU 2002: 127 – 128). Și într-adevăr: finalul romanului stă sub semnul deznodămîntului etic, contravenind și reparînd totodată documentul social, căci răscoala țăranilor care îl linșează pe ciocoi pentru a apăra pămînturile boierului nu este decît o idealizare *à rebours*. Plecînd de aici, romanul sămănătorist va transforma această iluzie într-o veritabilă utopie regresivă: în primul rînd, așa cum arată Nicolae Manolescu, eroii momentului, învingătorii sînt chiar cei pe care autorii sămănătoriști îi condamnă; în al doilea rînd, acest cult al unei microarmonii pierdute are un conținut puternic intelectualizat. Nu întîmplător, de cele mai multe ori, personajele centrale sînt intelectuali

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

sau cel puțin niște inși educați în spiritul valorilor occidentale. Matei Damian, doctor umblat prin „străinătăți", se întoarce după șapte ani în sat pentru a îngriji de moșia lăsată de părinți, Sașa Comănești eanu, spirit rafinat, care cîntă la pian și îl citește pe Schiller, studiază modalitatea de creștere a productivității agricole, Vasile Dan din romanul lui Vlahuță este poetul care se interesează de cauza țăranilor, mai tîrziu, Andrei Rizescu din nuvela *În lumea dreptății* (Al. Brătescu-Voinești) este avocatul inadaptat care caută dreptatea celor umili într-o lume coruptă. Astfel o întreagă pleiadă de „romane ale Restaurației" din jurul lui 1900 pune în valoare o imagine a intelectualului inadaptat, care construiește o societate utopică, statică, cu legi nescrise și oameni înnobilați prin vechimea apartenenței la spațiu, revers al lumii moderne, în continuă schimbare. De fapt, se întrevede în această utopie a intelectualului un nou paradox. Pe de o parte, spirit conservator, el se simte inadaptat la noile forme aduse de tranziția către modernitate a spațiului românesc, condamnînd nu atît moralitatea precară a noilor clase sociale, cît mai ales înlocuirea unor valori afective și culturale prin altele. În lupta de a păstra aceste valori, intelectualul caută să le circumscrie un spațiu material, pe care îl găsește în lumea satului, o lume, desigur, imaginată, și nu descrisă ca atare. Pe de altă parte, nu reușește să rezoneze deplin cu spațiul rural, de unde rezultă un sentiment al dezrădăcinatului, căruia îi este imposibil să renunțe la achizițiile și reflexele sale culturale pentru a reveni la patriarhalitatea ideală pe care și-o dorește.

Imaginea intelectualului inadaptat și dezrădăcinat apare și la Mihail Sadoveanu. Să luăm drept exemplu *Însemnările lui Neculai Manea*. Protagonistul provine dintr-o familie săracă de țărani, face studii la oraș, după care se mută la București, unde începe să se familiarizeze cu un mediu zgomotos și acaparator, improriu pentru visători și idealiști fără simț practic și abilitatea disimulării (orașul ca loc al pierzaniei este un topos comun al ideologiei sămănătoriste). După o serie de nenorociri (fata pe care o iubește se mărită cu un altul pentru bani, îi moare soția și după aceea, copilul), se hotărăște să revină în Moldova, spațiul copilăriei pierdute, numai că întoarcerea în casa părintească stă sub semnul deziluziei: „O vreme tăcurăm. Prin sufletul meu trecea o adiere moale, care venea ca din depărtări și din trecut, de pe tristețea unor morminte. Părinții mei care mă iubeau ședeau lîngă mine, mă priveau, și vorbeam domol, ca niște străini care n-au ce-și spune" (SADOVEANU 1955: 348). Nici Moldova patriarhală nu mai reprezintă un refugiu pentru acești

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

inadaptați, întrucît și aici singurele lucruri care animă viața monotonă este goana după bani și gustul pentru putere. În cele din urmă, Neculai Manea se va complace într-un trai tihnit, pactizînd cu legile locului prin acceptarea unei relații adultere. Mai interesantă, însă, este figura lui Ion Radianu, pe care Nicolae Manolescu îl consideră singurul personaj dostoievskian al autorului. Nu știu cît de dostoievskian este, în realitate, personajul (poate rezonează pe undeva cu Marmeladov), cert este faptul că Ion Radianu se diferențiază de schematismul propus de ideologia sămănătoristă. Este și el un inadaptat, dar, spre deosebire de Neculai Manea, nu vede în oraș elementul care corupe ființa umană în opoziție cu liniștea sufletească oferită de lumea sătească, considerînd, de fapt, că ceea ce pune în mișcare lumea este „fluviul răutății omenești"; nu este nici un visător deziluzionat, ci un ins lucid, care bea din cauza unui exces de raționalitate („Chiar de aceea poate beau, ca să nu mă mai gîndesc la nimic!"). Ba chiar mai mult, nici măcar utopia unei Moldove ideale, insulă a fericiților, nu poate întreține speranțele acestui cerebral. Dimpotrivă, spațiul claustrează, înghite orice pasiune, orice dinamică interioară, anemizînd simțurile: „Nimic! N-am simțit nimic în jurul meu, n-am putut face nimic în lumea asta, nu m-am simțit îndemnat să fac nimic, și încet-încet mi-au amorțit simțirile; tot ce-aveam bun în mine s-a dus, repede s-a mistuit, repede s-a risipit, ca și începutul acela de dragoste." (Sadoveanu 1955: 373) Încă de la acest roman din 1908, Mihail Sadoveanu deconstruiește utopia unui trecut armonios, reflex al ideologiei sămănătoriste, prin configurarea unui spațiu autosuficient, în care dramele se consumă fără ecou, conducînd către blazare și inactivitate. Tema este truvabilă și în *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, doar că atitudinea echivocă a autorului pendulează între sentimentalism și ironie, suprapunînd ideilor sămănătoriste o filosofie decadentă.

Lecția de geografie

Analizînd romanele lui Mihail Sadoveanu, Nicolae Manolescu le circumscrie numele generic de „romane ale sfîrșitului de veac", după care le împarte în două categorii, fiecare zugrăvind o epocă distinctă: aceea de la 1890 – 1900 (*Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea*, *Duduia Margareta*, *Apa morților*, *Venea o moară pe Siret*, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, *Lisaveta* etc.) și aceea de după război (*Strada Lăpușneanu*, *Oameni din lună*, *Baltagul*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Morminte* etc.), ambele epoci de criză, care dislocă vechile structuri sociale: apariția burgheziei rurale

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

după reformele lui Cuza și înlocuirea acesteia cu o burghezie industrială după primul război mondial. La Sadoveanu, cum bine observă criticul, nu există diferențe notabile în zugrăvirea celor două epoci, deși sînt despărțite de o generație: cei vechi, fie că este vorba de boierii pămînteni sau de micii burghezi, sînt simpatizați în defavoarea celor noi, arendași, negustori sau speculanți. Totuși, un singur amendament se cuvine a fi adus aici: diferența nu trebuie căutată în dependență de perioada la care se referă aceste romane, ci relativ la perioada în care au fost scrise, căci nu există aproape nimic din pictograma socială a romanului realist la Sadoveanu, cel puțin nu în sensul pe care îl dorea Ibrăileanu, cel de roman balzacian, documentar-realist. Într-adevăr, Sadoveanu vorbește despre „schimbarea lumii" pe o singură tonalitate, dar între *Apa morților* și *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* se infiltrează o întreagă generație de scriitori moderni, care caută să se sincronizeze cu modelele europene și să schimbe paradigma romanului. Pînă la urmă, romanul din 1933, spre deosebire de cel din 1911, nu mai întrunește aproape deloc axele poeticii sămănătoriste; *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* este o scriere de o „modernitate atipică", cum spune Paul Cernat, în sensul că propune o revizitare a temelor sămănătoriste (orașul corupt, patriarhalitatea pierdută, nostalgia pentru vechile clase sociale) dintr-o perspectivă detașat-ironică, sentimentalismul și idilismul fiind trecute printr-un filtru livresc: „monografia" atmosferei de sfîrșit de secol este dublată de critica stagnării mediului citadin (probabil Iașiul) care frînează orice formă de progres. Angelo Mitchievici arată că există chiar o întretăiere tematică între invocarea unei lumi rurale dezabuzate de penetrarea formelor moderne și tonalitatea elegiacă a cetății în ruine: „Deplîngerea decadenței aristocrației este o temă comună atît economiei rusticizante a spațiului rural, cît și dinamicii «progresiste» a spațiului citadin, ceea ce face posibilă întîlnirea sămănătorismului cu decadentismul" (Mitchievici 2011: 502 – 503).

Cartografiind spațiul ieșean, Lai Cantacuzin proiectează o monografie care să creioneze atmosfera unui „tîrg moldovenesc de la 1890", menit dispariției. Astfel, geografia sa îi cuprinde pe autohtoni, „copii ai propriului pămînt", „vechii plugari mărginași de odinioară", dar care își reneagă originea din dorința de a parveni, cum este, spre exemplu, Vasile Mazu, vechea boierime în declin și urmașii acestora, coexistînd cu veneticii, evreimea de mahala, ocupîndu-se cu negoțul de amănunt și „noblețea financiară", *les nouveaux riches*, formată din evreii scăpătați în

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

urma procesului de capitalizare. Modernitatea este asociată, așadar, cu noile clase sociale, considerate parazitare, similară „fenomenelor vechi de invazie", care destructurează vechea orînduire, înlocuind-o. Doar că respingerea formelor noi nu survine dintr-un simplu capriciu nostalgic, și nu are doar fundament social, fiind mai curînd o opoziție identitară și culturală față de o civilizație modernă încă incipientă, care nu a avut timp să-și decanteze și sedimenteze valorile. Vechii boieri formează o clasă elevată, educată și rafinată, cu gusturi europene (dar, din păcate, cu trai oriental!), pe cînd noii îmbogățiți, deși avansați din punct de vedere economic, reprezintă o clasă încă neșlefuită, care, în ciuda faptului că se abonează la toate revistele de cultură și este la curent cu publicațiile vremii, este de o cultură mediocră (nu întîmplător romanul care circulă printre acești evrei este *Misterele Parisului* al lui Eugène Sue). Spirit subtil și rafinat, cu educație pariziană și gusturi occidentale, prințul Cantacuzin nu rezonează cu această pătură de snobi, cu o cultură îndoielnică, simpatizînd mai curînd cu vechile clase sociale: „S-au adunat aici toți, s-au organizat oarecum ca să prade pe plugari și s-au încorporat rînduielii generale a statului. Ce fac, mă rog, acești oameni? Unii vînd, alții cumpără cu folos, alții dau bani cu dobîndă. [...] Nu știu decît să zgîrie în condici cuvinte fără ortografie. Nu știu să cetească decît o gazetă; uneori se lipsesc și de asta. Din ce-a putut rumega înțelegerea lor, rezultă întăi și întăi că nu este Dumnezeu, că lumea n-a fost creată în șase zile, că descîntecele sînt o prostie, și că tunetul este electricitate, adică ceva fără sens. Rîd cînd îl aud și privesc ironic spre femeile care-și fac cruce cu spaimă. Au dispreț pentru tot ce nu cunosc. Literatura lor o găsesc la debitele de tutun și se chiamă *Misterele Parisului".* (SADOVEANU 1957: 429)

Analizînd acest „campament barbar" prin realizarea unei nomenclaturi a locuitorilor care trăiesc pe strada sa, „o stradă oarecum națională și creștină", Lai Cantacuzin trece în revistă următoarele nume: Alecu Mihailov (rus), Nicolaide (grec), Artur Fait (evreu), Barboni (german), Gronau (german) și el însuși, „coborîtor din Bizanț". Ba chiar mai mult, dintr-un exces de zel, le cere celor doi ascultători să-i aducă „în cîte o eprubetă sîngele lor" pentru a le măsura autohtonismul. Desigur, episodul este de un comic savuros, dar ceea ce merită a fi reținut este divergența de atitudini culturale, care se diferențiază de maniheismul etic al repertoriului sămănătorist. Pînă la urmă, simpatia lui Lai Cantacuzin pentru oamenii locului și suspinul după patriarhalitatea

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

pierdută nu trebuie confundate cu dorința de a restaura vechea orînduire socială, fiind mai curînd un construct cultural, o ficțiune a intelectualului excedat de civilizație, asemănătoare cu gustul colecționarului pentru piesele de muzeu. Drept dovadă stă lamentația prințului în ceea ce privește claustrarea sa într-un oraș „fără stil și fără caracter", oraș de o urbanitate precară, neiluminat pentru că scrie „lună la calendar", cu străzi nepavate, oraș cu poeți și fără edili, cum ar spune Ionel Teodoreanu, fără teatru, concerte și biblioteci, în care orice mișcare nu este decît iluzie, iar plictisul devine o fatalitate de neînlăturat. Astfel, nostalgia pentru o lume în destrămare este dublată, la Sadoveanu, de decepția privind stăvilirea progresului și cantonarea într-un spațiu autoscopic ce refuză orice element de inovație. Și încă ceva: după unirea celor două Principate, Moldova își pierde întîietatea politică prin strămutarea capitalei de la Iași la București, care este urmată de o periferizare culturală, prin exodul multor intelectuali, scriitori și artiști către noua capitală (Junimea se mută la București în 1885). În *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, declinul aristocației este coroborat cu declinul metropolitan al Iașiului, de unde și aerul decadent al scrierii, căci evocarea idilică a trecutului se desfășoară pe aceleași coordonate cu critica acesteia. Cu toate acestea, nici ideile decadente nu sînt ocolite de privirea ironică a autorului. Prin figura prințului, Mihail Sadoveanu reușește, pe de o parte, să se distanțeze de ideologia sămănătoristă, glisînd către modernism, iar, pe de altă parte, pune sub semnul întrebării debilitatea unei aristocații decăzute, care se complace în pasivitate și invocă necontenit fantomele trecutului.

Un Des Esseintes moldovean

Locul unde nu s-a întîmplat nimic este, deseori, pus în legătură cu un alt roman, scris în 1911, și anume *Apa morților*, considerat avant-textul celui dintîi. Este adevărat că există similitudini ale celor două scrieri, dar, dincolo de intriga comună și cîteva teme tangențiale, se poate observa o schimbare de atitudine a naratorului, care introduce, prin distanță și ironie, o ambiguitate ce transfigurează proza sămănătoristă aferentă într-o scriere cu caracter modern. Imaginea simplistă a inadaptatului și a dezrădăcinatului pe care am schițat-o în legătură cu romanul tradiționalist se transformă, aici, în figura intelectualului autoratat, cu o sensibilitate excesivă, contemplativ și sustras oricărei activități. Comparat uneori cu prințul Salina, cu Zeno sau Oblomov, protagonistul lui

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

Sadoveanu face parte din pătura aristrocrației decadente, o clasă epuizată și clorotică, care, în ciuda culturii elevate, se dezice de orice însemnătate și responsabilitate socială, îngropîndu-se într-un trai comod și fără scop. Biografia personajului ne pune în vedere că Lai Cantacuzin este un intelectual rafinat, „doctor în drept de la Paris", cu o genealogie nobilă (este descendent al împăraților bizantini), deținînd o impresionantă bibliotecă, privind lenea ca pe o plăcere și făcîndu-și din plictis, acel *dolce farniente*, o filozofie de viață (în acord mai curînd cu bizantinismul decît moldovenismul său). Acceptă funcția de prefect al conservatorilor doar ca pe o distracție, este burlac la patrucezi și nouă de ani, fiindu-i imposibil acceptarea oricărui angajament de durată. Paul Cernat citează prefața ediției din 1942 realizată de Mihail Sadoveanu, de unde transpare imaginea „aristrocratului de provincie" care, din lipsa unei implicări active în viața socială și politică, este condamnat la dispariție: „Boierimea moldovenească din veacul trecut a fost capabilă de o generozitate spontană uimitoare, dezbrăcîndu-se de privilegii și aducînd libertățile și formele apusene la noi și, în același timp, cu o dezinvoltură caracteristică, a disprețuit disciplina și legalitatea necesare statului. Naturi strălucite și fine, moldo-bizantinii noștri au putut uimi pe colegii lor din Apus la școlile nemțești și franțuzești, dar și-au încheiat cariera ca niște simple focuri de artificii. Capabili de elanuri și jertfe, își dizolvau viața și averea în nimicuri. Lipsa lor de caracter o simțim și astăzi, ca pe o boală înfricoșată a vieții noastre publice". (*apud.* CERNAT 2009: 185)

Iată, așadar, monografia unei clase pe cale de dispariție, debile și ratate din pricina unui exces de civilizație și intelectualitate, închistate într-o existență ficționalizată, fără priză la realitate și parazitare din punct de vedere social. Un fenomen cu adevărat bizar: acești intelectuali nobili, educați în spiritul valorilor apusene sînt, practic, vehiculul prin care spațiul românesc ia contactul cu formele civilizației moderne, ei sînt cei care aduc noutatea franceză, adoptînd moravurile și aspectele materiale pariziene, populîndu-și casele cu obiecte rafinate, făcînd conversație în limba franceză, construind biblioteci și îmbrăcîndu-se ca la Paris; totuși, acești agenți ai modernizării sînt și cei care vor avea cel mai mult de suferit de pe urma schimbărilor: esteți și oameni cultivați, ei nu se pot adapta noilor legi economice, fiind înlocuiți de noua clasă burgheză. Destituiți din întîietatea politică, economică și socială, acești aristocrați ajung să se scufunde într-un trai egoist și comod.

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

Pe lîngă radiografia unei epoci critice, de tranziție dinspre feudalism către modernitate, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* are meritul de a introduce un nou tip de personaj: intelectualul ratat. Fiecare acțiune a prințului Lai Cantacuzin este menită eșecului, ca într-o înlănțuire de acte ratate. Între vînătoare, iubire și scris, triadă care se regăsește și la Alexandru Odobescu în *Pseudokynegetikos*, se stabilește o relație de interdependență, fiind prețuite nu pentru finalitatea lor, ci de dragul ceremonialului, artificial și teatralizat, filtrat prin „ochiul estetului" care stilizează existența în forme ale imaginației. Despre acest ritual al imaginației vorbește și Nicolae Manolescu, arătînd că vînătoarea este o îndeletnicire staționară, ce invită la contemplație și povestire. Nu întîmplător romanul lui Sadoveanu se deschide cu scena vînătorii, conținînd-le subsidiar pe celelalte două (iubirea și scrisul). Dacă maiorul Ortac și căpitanul Cataramă sînt oameni practici, interesați de rezultat, Lai Cantacuzin își îndreaptă atenția către protocolul vînătorii, punînd accent pe eleganța disimulată și teatralitatea gesturilor: cîinele său se sperie de zgomotul puștii, dar, în schimb, este educat după „cele mai precise canoane englezești", știind să execute un *down* excelent, așteptarea și pînda vînatului invită la contemplație și divagație, căci prințul nu se avîntă să împuște iepurii precum cei doi însoțitori, oameni ancorați în realitate, fiind prins, în expediția sa cinegetică, de „visurile și ideile lui" în legătură cu proiectata și mereu amînata monografie a tîrgului.

Tot vînătoarea este cea care prilejuiește întîlnirea cu Daria Mazu, în timpul căreia Lai Cantacuzin, acest „vînător tîrziu", se laudă cu trofeul său, dar trofeul nu este doar iepurele împușcat, ci și fata pe care prințul o inițiază în ale spiritului, pregătind-o pentru inadaptare, prin cultură elevată, educație muzicală și conversație franceză, în contrast cu mediul primitiv originar. Educația intelectuală este însoțită, însă, de o educație sentimentală, întrucît Daria Mazu întrevede în figura prințului posibilitatea unei iubiri compensatorii, care să o scoată din mizeria vieții de familie și să o scape de abuzurile tatălui ei, Vasilică Mazu. Cu toate acestea, Lai Cantacuzin se va feri de orice angajament și responsabilitate, mai puțin din cauza diferenței de vîrstă și a diferenței de clasă, cît mai curînd din oroarea față de un spațiu care ucide pasiunea. În acest tîrg prozaic, „în care nu se întîmplă niciodată nimic", iubirea se dizolvă, devenind imposibilă, ar fi nevoie de Veneția sau de insula Capri, unde „simțești în tine toată poezia de dragoste a veacurilor", pentru a putea

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

transforma pasiunea rudimentară în experiență estetică. Iată episodul în care Lai Cantacuzin este pe punctul de a o săruta pe Daria: „În clipa cînd trebuia să-și îmbrățișeze eleva, domnul Lai constată că e deosebit de emoționat și că, desigur, viața lui dobîndește o complicație delicioasă" (Sadoveanu 1957: 561). Este evident că pentru prințul bizantin nu emoția în sine contează, ci estetizarea ei, impresia pe care reușește să o imprime rațiunii (verbul „a constata" ține, pînă la urmă, de o deducție logică, traduce aproape un calcul matematic). Acum, cînd posibilitatea căsătoriei este înlăturată, Cantacuzin se poate bucura de gratuitea și subtilitatea rafinată a jocului amoros, această „complicație delicioasă". De aceea se va sinucide Daria Mazu: pentru a evita să devină o nouă Aglae Argintar prin acceptarea unei relații extraconjugale.

La fel ca în vînătoare și iubire, Lai Cantacuzin recurge la o tehnică a amînării și în scris, introducînd o nouă temă ce contribuie la modernitatea romanului, aceea a literaturii ratate. Încă din primele pagini aflăm de intenția prințului de a scrie un studiu monografic care să surprindă caracteristicile unui tîrg de la sfîrșitul veacului, supus unui ritm rapid al schimbărilor: „Ce este un asememnea tîrg moldovenesc e necesar neapărat să se știe, căci mîni nu va mai fi; în orice caz nu va mai fi ce este astăzi" (SADOVEANU 1957: 405). Literatura ar fi, așadar, un instrument al memoriei, capabil să fixexe adevărul în forme durabile. Totuși monografia nu va fi niciodată scrisă, singurele considerații „sociologice" limitîndu-se la peregrinările și expedițiile cinegetice ale prințului. Paul Cernat pune în legătură amînarea scrisului cu întreținerea unei iluzii a spațiului, care trece sub tăcere și uitare dramele și poveștile personale, tăind, astfel, accesul către istoricitate: „Dacă istoria presupune, prin excelență, consemnare, absența consemnării (și absența unei tradiții a consemnării) reprezintă o marcă a neparticipării la Istorie" (CERNAT 2009: 192). Pe de altă parte, tema literaturii ratate trebuie asociată cu filosofia decadentă a personajului, care privește lucrurile *à la légère*, considerînd lenea o plăcere, un privilegiu al aristocratului care recuză dogmaticul cult al muncii în favoarea contemplației. Lai Cantacuzin preferă plăcerea divagației, este un diletant (*uno que si diletta* spune undeva Virgil Nemoianu), care prizează procesul gîndirii, inteligența *in actu*, față de rezultatele riguroase ale studiului. De aceea, în locul monografii proiectate, va ține un jurnal, dar nici măcar acesta nu va constitui o îndeletnicire zilnică, fiind amînat *sine die*. Totuși, atunci cînd scrie, Lai Cantacuzin alege să consemneze doar faptele care îi convin,

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

transfigurînd realitatea: „Jurnalul pe care domnul Lai Cantacuzin îl scria foarte corect în limba franceză nu era ținut în prea bună rînduială. După năravul autohton, acest bărbat distins n-avea chef de lucru, ca să-l scoată din saltarul lui secret; și chiar cînd se întîmpla să-l scoată, nu era tocmai dispus să scrie; iar cînd ar fi avut timp și dispoziție, nu găsea material prea interesant în legătură cu colțul lumii în care se resemnase a-și purta crucea vieții. [...] În general, era dispus să-și noteze mai ales acele lucruri care mai puteau dovedi încă o dată însușirile nobile ale personalității sale. Cînd această operație devenea întrucîtva penibilă, domnul Lai, fără să-și dea samă, desigur, era dispus la tranzacții și la lene".

Notațiile diaristice sînt filtrare prin amorul-propriu, dar nu despre un egoism mărunt este vorba aici, ci despre posibilitatea de a-ți stiliza sinele, creînd un univers alternativ, sub semnul lui *als ob*: ficțiunea compensează și, chiar mai mult, depășește realitatea, devenind „mai adevărată" decît istoria însăși. Dacă Lai Cantacuzin face parte dintr-o clasă socială anacronică, menită dispariției, ieșirea din istorie este compensată prin imaginație (iată utopia regresivă a intelectualului!). Desigur, autorul nu își scuză, prin aceasta, personajul, ironizîndu-l de cîte ori are prilejul. Finalul romanului deconstruiește chiar mitul ficțiunii compensatorii (Paul Cernat vorbește de o inversare a convențiilor și retoricii basmului): „Iar prințul îmbătrîni mai curînd decît se cuvenea, convins că în geografia lui e imposibil să se întîmple vreodată ceva de samă". „Locul unde nu s-a întîmplat nimic" este simbolul unui spațiu autosuficient, claustrant, care ocultează istoria și voalează tragediile și poveștile particulare, dar ficțiunea nu vindecă rănile, ci doar le escamotează, la fel cum bulboana ascunde, dincolo de porțile ei fatasmagorice, moartea.

Bibliografie

Cernat 2009: Paul Cernat, *Modernismul retro în romanul românesc interbelic*, Editura ART.

Manolescu 2002: Nicolae Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Paralela 45.

Mitchievici 2011: Angelo Mitchievici, *Decadență și decadentism*, Editura Curtea Veche.

Sadoveanu 1955: Mihail Sadoveanu, *Însemnările lui Neculai Manea*, în *Opere*, vol. III, ediție îngrijită sub supravegherea autorului, Editura de Stat pentru Artă și Literatură.

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)

Sadoveanu 1957: Mihail Sadoveanu, *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, în *Opere*, vol. XI, ediție îngrijită sub supravegherea autorului, Editura de Stat pentru Artă și Literatură.

Aceasta lucrare a fost sprijinita financiar in cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155397 cu titlul „Prin burse doctorale spre o noua generatie de cercetatori de elita", cofinantat din Fondul Social European prin intermediul Programului Operational Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

BDD-A23279 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:35:42 UTC)